

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1
(Mayıs/May 2022)

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Manzum Halveti UŐŐaki Silsile-name'si

Poetic Khalwatı Ushshaki Silsilename (Genealogy) of

Kuloğlu Shaykh Hajji İlyas

Faruk Sönmez

ArŐ. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı

Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology,
Department of Turkish-Islamic Literature
Van/Turkey

faruksonmez123@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-5336-5300

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: AraŐtırma Makalesi

Article Type: Research Article

GeliŐ Tarihi: 28 Őubat 2022

Date Received: 28 February 2022

Kabul Tarihi: 06 Mayıs 2022

Date Accepted: 06 May 2022

Yayın Tarihi: 31 Mayıs 2022

Date Published: 31 May 2022

Yayın Sezonu: Bahar

Publication Season: Spring

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1080536>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiŐtir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Sönmez, Faruk. "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Manzum Halveti UŐŐaki Silsile-name'si". *Dergiabant* 10/1 (Mayıs 2022), 177-192.
<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1080536>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu,
14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Manzum Halvetî Uşşâkî Silsile-nâme'si

Öz

Birbirine icazet veren şeyhlerin, bir meslek gurubunda peşi sıra işi devam ettiren ustaların, aynı soydan gelen kişilerin ve art arda tahta çıkan padişahların sıralı listesini veren eserlere silsile-nâme denir. Yazma eser kütüphanelerimizde manzum veya mensur çok sayıda silsile-nâme mevcuttur. Bu eserlerin ekseriyetini tarikat postnişinlerinin sıralı listelerini oluşturan silsile-nâmeler oluşturmaktadır. Tarikat şeyhlerinin silsilesini veren eserlerden biri de Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Silsile-nâme adlı manzumesidir. Kuloğlu, 17. yüzyılda Gelibolu ve civarında yaşadığı tahmin edilen mutasavvıf bir şairdir. Altı eseri bulunan şairin akademik çalışmalar ile 27500'ün üzerinde beyiti ortaya konulmuştur. Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, Silsile-nâme'sinde 34 Halvetî Uşşâkî şeyhinin ismini zikretmiştir. Manevi tarikat lideri kabul ettiği Hasan Basrî'den başlayarak kendi devrine kadar gelen 34 şeyhin silsilesini manzum olarak sıralamıştır. Çalışmamızda, Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Esas konuyu oluşturan Silsile-nâme adlı manzumenin transkripsiyonlu metni ortaya konularak; eserin dil, şekil ve muhteva bakımından incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Kuloğlu, Silsile-nâme, Mesnevi, Tasavvuf.

Poetic Khalwatî Ushshâkî Silsilenâme (Genealogy) of Kuloğlu Shaykh Hajji Ilyas

Abstract

The works presenting the ordered list of shaykhs rewarding each other with a diploma and the masters of a profession continuing the same job and the persons coming from the same family and the sultans succeeding the throne successively are called genealogy. There are a great number of genealogies in our libraries of manuscript either in poetic or prose style. Great majority of these works consist of the ordered lists of religious order head shaykhs. One of the works giving the genealogy of religious order shaykhs is the poetic work called Silsilenâme (Genealogy) by Kuloğlu shaykh Hajji Ilyas. Kuloğlu is a Sûfî estimated to have lived in Gallipoli and nearby vicinity in 17th century. More than 27500 couplets of the poet, who has six works in total, have been revealed through academic studies. In his Silsilenâme, Kuloğlu shaykh Hajji Ilyas mentioned the names of 34 Khalwatî Ushshâkî shaykhs. He mentioned the names of 34 sheiks genealogy poetically starting from Hasan Basrî until his time, whom he thought to be the spiritual religious order leaders. In this study, information about the life of Kuloğlu shaykh Hajji Ilyas, his personality and works has been given. Setting forth the transcribed text of his poetic work Silsilenâme (Genealogy), which makes the subject of the study, the language, form and content of the work have been investigated.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Kuloğlu, Silsilenâme (Genealogy), Mathnawî, Mysticism.

Giriş

Silsile-nâme, Arapçada zincir, zincirleme olan şey, art arda gelen şeylerin meydana getirdiği dizi¹ manasında silsile ile Farsça kitap, mektup anlamına gelen “nâme”² kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Zincir, soy, şecere, bağ, sülâle, nesil ve zürriyet gibi yakınlıkları bir sıra hâlinde manzum veya mensur bir biçimde ortaya koyan eserlerdir. Silsile-nâmeler tomar, şecere veya ensâb olarak da adlandırılmaktadır.³ Silsile, İslâmî kültürde bir terim olarak ilk defa hadis ilminde kullanılmıştır. Özellikle rivayetlerin

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitapevi, 2007), 953.

² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 804.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948), 226.

bir silsile şeklinde Hz. Peygamber'e kadar götürülmesi büyük bir önem arz etmektedir. Zamanla İslâm toplumunda fitnelerin ortaya çıkması, farklı siyasi fırkaların oluşması, iç savaşların çıkması, uydurma hadislerin yaygınlık kazanması; İslâm âlimlerini, ravîlerin kişilik ve kimlik soruşturmasına sevk etmiş, bu sebeple hadis ilminde silsile bir zorunluluk hâline gelmiştir.⁴ Silsileler başta hadis ilmi olmak üzere megâzî, siyer, tefsir, kelam, fıkıh ve tasavvuf eserlerinde kendisine yer bulmuştur. Dinî ilimlerin yanında tarih, edebiyat, nahiv ve lügat gibi alet ilimlerinde de kullanılmıştır.⁵

Tasavvuftaki genel kanaate göre tarikat silsileleri Hz. Peygamber ile başlamıştır. Geç dönemdeki bazı kaynaklara göre Hz. Muhammed'in ilk dört halifenin her birine zikir öğrettiği ve bu yöntemle ayrı tarikatların oluştuğu kaydedilmiştir. Bunlar içerisinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali ile devam eden silsileler zamanla yaygınlık kazanmış, Hz. Ebû Bekir'den gelen silsile Sıddîkiyye (Bekriyye), Hz. Ali'den gelen silsile ise Aleviyye diye adlandırılmıştır. Diğer tarikatlara bakıldığında Hâcegân tarikatı ve Nakşibendiyye tarikatı hariç diğerlerinin Hz. Ali'nin silsilesinden geldiği görülmektedir. Ca'fer el-Huldî'yi (ö. 348/959) Hz. Peygamber'e ulaştıran silsile tasavvuf tarihinin bilinen ilk silsiledir. Silsilelerin ortaya çıkışı, tarikatların ortaya çıkışı olan 13. yüzyıldan sonra olduğu düşünülmektedir.⁶

Silsile-nâme Batılıların "genelogie" diye isimlendirdikleri, Türklerin şecere ya da soya ağacı diye tanımladıkları "neseb-nâme" diye de anılan, akrabalık veya bir konudaki yakınlıkları belirten bir tür şemadır.⁷ Yazma eser kütüphanelerimizde silsile ya da silsile-nâme adında çok sayıda eser mevcuttur. Bunların ekseriyetini birbiri ardınca postnişin olmuş tarikat şeyhlerinin sıralı listesi olan eserler oluşturmaktadır. Tarikat şeyleri dışında hükümdarlar, vezirler, Hz. Peygamber'in soyundan gelenler, aynı soya ait olanlar, aynı meslek gurubuna mensup olanların da sıralı listesini içeren eserler bulunmaktadır.⁸

Zübdetü't-Tevârîh ya da *Subhatü'l-Ahbâr* diye de adlandırılan bu türün Osmanlı hanedanıyla ilgili ilk örneği Bayâtî Hasan b. Mahmûd (ö. 895/1489-90'dan sonra) tarafından yazılmış olan *Câm-ı Cem-âyîn* adlı eserdir. Müellif 886/1481-82 tarihinde tamamladığı bu eserinde, kendi dönemine kadar gelen Osmanlı sultanlarının her birinin adı, bu adların anlamları, zikredilen padişahların şahsiyetleri hakkında bilgi verdiği gibi peygamberlerden, halifelerden ve ünlü padişahlardan söz etmiştir.⁹

Abdülmeccid el-Buhârî (ö. ?) tarafından kaleme alınan *Tevârîh-i Enbiyâ-yı İzâm ve Evliyâ-yı Kirâm ve Selâtîn-i Mâziyye* Hz. Adem'den başlayıp Osmanlı Devleti'ne kadar olan zaman diliminde gelip geçen bazı peygamber, hükümdar ve şeyhlerin silsilelerini kapsamaktadır.¹⁰

⁴ Muhiddin Usta, *Tabibzâde Mehmed Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Süfiyye İsimli Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 11.

⁵ Usta, *Silsilenâme-i Süfiyye*, 12.

⁶ Necdet Tosun, "Silsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/206-207.

⁷ Nihat Öztoprak-Mustafa Özkat, "Hâfız Cemâlî'nin Silsile-nâme-i Tarikat-ı Aliyye-i Uşşâkî Adlı Muvaşşah Manzumesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 26 (2021), 456.

⁸ Suat Donuk, "Türk Edebiyatında Silsilenâme ve Seyyid Ahmed Cezbî'nin Câmî'u's-Silsile Silsilenâmesi", *Journal of Turkish Language and Literature*, 6/1 (2020), 18.

⁹ Nihat Öztoprak-Mustafa Özkat, Hâfız Cemâlî'nin Silsile-nâme, 456.

¹⁰ Donuk, Türk Edebiyatında Silsilenâme, 18-19.

Behcetî Seyyid İbrahim (ö. ?) tarafından yazılan *Silsiletü'l-âsafîyye* ise Osmanlı Devleti idaresinde önemli vazifeler ifa eden Köprülü ailesine mensup kişilerin hayatlarını kronolojik olarak vermektedir.¹¹

Tarikat şeyhlerinin sıralamasını gösteren çok sayıda silsile-nâme yazılmıştır. Bu tarikatlar içerisinde Halvetiyye tarikatı önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu sahasında bu türün ilk ve en önemli örneklerinden biri olan Hulvî (ö. 1064/1654)'nin *Lemezât-ı Hulvî* 1621 tarihinde yazılmış Halveti silsile-nâmesidir. Eser o döneme kadar yaşamış Halveti şeyhlerinin hayatlarını, halifelerini ve menkıbelerini ihtiva etmektedir.¹²

Biyografik yazılı kaynak hüviyetinde olan silsile-nâmeler Osmanlı mutasavvıf ve şairleri tarafından da ilgi gösterilen bir türdür. Yurtiçi ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerinde Osmanlı Devleti'nden günümüze intikal etmiş, manzum-mensur çok sayıda silsile-nâme türü eser mevcuttur. Silsile-nâme türünde yazılmış eserlerden biri de 17. yüzyılda yaşamış Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın (ö. 1068/1658) *Silsile-nâme*'sidir. Eser, Müellifin yaşadığı döneme kadar olan 34 Halvetî-Uşşâkî şeyhinin silsilesini vermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra *Silsile-nâme*'sinin çeviri yazılı metni verilerek incelenmesi yapılacaktır.

1. Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas

1.1. Hayatı

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, 17. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Doğum tarihi ve nereli olduğu hakkında kesin bilgiler olmamakla beraber eserlerinden hareketle ömrünün bir kısmını Gelibolu veya civarında geçirdiği tahmin edilmektedir.¹³ Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas 27500 beyitlik geniş bir külliyyatı olmasına rağmen dönemindeki tezkirelerde adı zikredilmemiştir. Kendisinden son dönem kaynakları Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*, Osmân-zâde Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliya* ve Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserleri bahsetmiştir. Mezkûr kaynaklarda Kuloğlu ile ilgili verilen bilgiler birkaç cümleden ibarettir. Bu eserlerde şairin doğumu, eğitimi, memleketi, ailesi, vefatı ve bazı eserleri hakkında bilgi verilmemiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde Kuloğlu İlyas hakkında şu malumatlar verilmiştir: "Sultan Murâd-ı Râbi devri ricâlinden ve Halvetiyye-i Uşşâkiyye meşâyihinden Gelibolulu Âlim Sinân Efendi hulefâsından âşık ve fâzıl bir zattır. *Mesâbîh-i Şerifi* nazmen tercüme eylemiştir. 1045 (1635-36) tarihinde ikmal ederek *Dîvân-ı Hümâyûn* nâmını verdiği dîvân-ı kebîri de vardır ki her ikisinin de nüshâları Kütüphanesi-i Umûmî'de mevcûddur. Bir de *Mevlid-i Nebî* manzumesi vardır."¹⁴ Osmân-zâde Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliya*'sında yine benzer bilgiler yer almaktadır: "Şeyh Sinân-ı Uşşâkî halifesidir. *Mesâbîh*'i nazmen tercüme etmiştir. 1045(1635)'te ikmâl ederek *Dîvân-ı Hümân*

¹¹ Abdülkadir Özcan, "Silsiletü'l-Âsafîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/207-208.

¹² Yunus Emre Uzun, "Giritli Dîvân Şairi Ahmed Meâbi Efendi ve Dîvânındaki Manzum Halvetî Silsile-nâmesi", *Ankara Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, ed. Fidan Gasımova-Dilrabo Abdazımova (Ankara: Sosyal ve Beşeri Bilimler Tam Metin Kitabı, 2019), 447.

¹³ Bünyamin Taş, "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas ve Külliyyatı", *Akademik Bakış Dergisi* 35 (2013), 5.

¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2016), 157.

nâmını verdiği *dîvân-ı kebîri* de vardır ki her ikisinin de nüshâları Kütüphâne-i Umûmî'de mevcûddur. Bir de *Mevlid-i Nebî* manzumesi vardır.”¹⁵ Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde de yukarıda zikredilen bilgilerin aynısı tekrar etmiştir. Vasfi Mahir Kocatürk, diğer iki kaynaktan farklı olarak sadece Kuloğlu'nun *Bâğ-ı Behişt* adlı eserinin varlığından bahsetmiştir.¹⁶

Yukarıdaki üç kaynakta da müşterek hatalar bulunmaktadır. Üç kaynakta da Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın ismi Kuloğlu Mustafa diye kaydedilmiştir. Zira kaynaklarda Kuloğlu'nun künyesini veren yazmaların tamamında müellifin ismi Şeyh Hacı İlyas olarak belirtilmiştir. Kaynaklarda isminin yanlış kaydedilmesinin sebebi şairin Kuloğlu mahlasını kullanmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷ Nitekim aynı devirde yaşamış, Kuloğlu mahlasıyla şiirler yazan Mustafa adında bir saz şairi de vardır. Kuloğlu Mustafa 16. yüzyılın sonlarında doğduğu 17. yüzyılın ortalarında vefat ettiği tahmin edilen, Sultan 4. Murad'la yakın ilişkileri olan, Yeniçeri Ocağı'ndan yetişme, halk şairi olmakla beraber aruzla da şiirler yazmış bir şairdir.¹⁸

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın hayatı ve eserleri hakkında kaynaklarda verilen bilgiler oldukça sınırlı ve tashihe muhtaçtır. Son zamanlarda Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın eserleri üzerinde yapılan akademik çalışmalar sayesinde, müellifin biyografisi hakkında bazı önemli malumatlar ortaya çıkmıştır. Sınırlı sayıdaki kaynak bilgileri ve eserlerindeki bilgilerden yola çıkılarak şairin 16. yüzyılın sonları ile 17. başlarında doğup, bu asır içerisinde ömrünün büyük bir kısmını geçirdiği tahmin edilmektedir. Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmed Tahir, Kuloğlu'nu Âlim Sinân Efendi'nin halifesi olarak zikretmişlerdir. *Silsile-nâme*'sinde de Âlim Sinân Efendi'ye yer vermesi Kuloğlu'nun Halvetî-Uşşâkî tarikatına mensup olduğunu göstermektedir. Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın vefatıyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. *Dîvân-ı Hümayûn* adlı eserinin Beyazıt Kütüphanesindeki 281b sayfasında yer alan kayıta Kuloğlu İlyas'ın 1068/1657-1658 tarihinde vefat ettiği bilgisi yer almaktadır.¹⁹

1.2. Şahsiyeti

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, hayatı ve eserlerinden de anlaşılacağı üzere mutasavvıf bir şairdir. Halvetiyye tarikatının Ahmediyye kolunun Uşşâkiyye şubesine mensuptur. Kuloğlu, kendi dönemine kadar gelen Halvetî-Uşşâkî şeyhlerin isimlerini sıralamış, Âlim Sinân Efendi'yi de silsilenin son halkası olarak anmıştır.²⁰

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, altı eserinin toplamında 27500 beyitlik bir külliyata sahip velut bir şahsiyettir. Mutasavvıf bir şair olan Kuloğlu İlyas'ın şiirlerinde Allah'a ulaşma arzusu ve İlâhî aşk dikkat çekmektedir. Kuloğlu'nun tasavvufi konular ekseninde vücuda getirdiği şiirlerinde dinî remizler ön plandadır. Şiirlerinde dikkat çeken hususlardan biri de

¹⁵ Osmân-zâde Hüseyin Vassâf, *Seffîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015), 4/389.

¹⁶ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970), 475-477.

¹⁷ Bünyamin Taş, *Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bâğ-ı Behişt (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 25.

¹⁸ Nurettin Albayrak, "Kuloğlu Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 26/360-361.

¹⁹ Taş, *Bâğ-ı Behişt*, 32.

²⁰ Taş, *Bâğ-ı Behişt*, 40.

anlamı güçlendirmek için kullandığı ayet, hadis iktibaslarıdır. Kuloğlu'nun şiirlerinin kahir ekseriyetini kasideler oluşturmaktadır. 1200'ün üzerinde yazdığı kaside ile bu nazım şekliyle tespit edilmiş en yüksek sayıya ulaşmış bir şairdir. Kaside dışında mesnevi nazım biçimi ve az sayıda müstezatla yazılmış şiirleri de vardır.²¹

1.3. Eserleri

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın tespit edilip üzerinde akademik çalışma yapılan ve kaynaklarda anılanlarla birlikte toplam altı eseri mevcuttur. Tespiti yapılan eserlerin hacmi 27500 beyti aşmaktadır.

1.3.1. Dîvân-ı Mesâbîh

Dîvân-ı Mesâbîh, İslâm âleminde büyük şöhret bulmuş, kırkın üzerinde şerhi yapılan, Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhü's-Sünne* adlı hadis eserinin Âlim Sinân Efendi tarafından yapılan Türkçe tercümesinin nazma çekilmiş hâlidir.²² 1045/1635-36 tarihinde kaleme alınan *Dîvân-ı Mesâbîh*, ilk sekiz manzume haricinde tamamıyla hadislerin izah edildiği 4 mesnevi, 401 kasideden meydana gelmektedir. Eser, kasidelerin revî harflerine göre alfabetik olarak tertip edilmiştir. *Dîvân-ı Mesâbîh*'de Arapça şekliyle hadis verilmiş daha sonra o hadisin nazmen açıklamasına yer verilmiştir. Eser, yaklaşık 7850 beyitten müteşekkildir. *Dîvân-ı Mesâbîh*'in biri Beyazıt Devlet Kütüphanesinde Nu: B1222, diğeri ise Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde Nu: 43 Ze 362 olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesindeki nüsha 1045/1635-36 tarihli olup müellif hattıdır.²³

1.3.2. Dîvân-ı Hümayûn

Tamamı kaside olan 450 manzumeden müteşekkil bir divandır. Eser yaklaşık 8700 beyit hacminindedir. Bu manzumelerden 19 tanesi Farsça geri kalanı ise Türkçedir. *Dîvân-ı Hümayûn*, manzumelerin revî harflerine göre alfabetik sıraya göre tertip edilmiştir. Tasavvufî bir divan olan eserde ağırlıklı olarak aşk konusu ele alınmıştır. 1045/1635 tarihinde tamamlanan eserin tek nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nu: 3596'da kayıtlıdır. Mevcut nüshasının ferağ kadından hareketle eserin müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır.²⁴

1.3.3. Bâğ-ı Behişt

Tamamı kasidelerden oluşan 402 manzumeden müteşekkil bir divandır. *Bâğ-ı Behişt*, kasidelerin revî harflerine göre alfabetik olarak tertip edilmiştir. Eserin son iki kasidesi hariç baştan sona ayetler bağlamında nazmedilmiştir. *Bâğ-ı Behişt*'te yer alan kasidelerin her biri bir veya birkaç Kur'an ayetini tefsir etmektedir. Bu bağlamda bakıldığında *Bâğ-ı Behişt*'in manzum bir tefsir örneği olduğu söylenebilir. Bünyamin Taş

²¹ Taş, *Bâğ-ı Behişt*, 33-38.

²² Taş, *Külliyatı*, 7.

²³ Niyazi Adıgüzel, "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 247-250.

²⁴ Taş, *Külliyatı*, 8-11.

tarafından eserin dört nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalar: Birincisi Manisa İl Halk Kütüphanesi Nu: 45 HK 6266, t. 1053/1643, ikincisi Rasim Deniz'in özel kütüphanesinde bulunan nüsha t. 1247/1831-32, üçüncüsü Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8111 t. 1262/1846 dördüncüsü ise Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu: 3398'de kayıtlıdır.²⁵ *Bâğ-ı Behişt* Bünyamin Taş tarafından 2014 yılında doktora tezi olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştır.²⁶

1.3.4. Etvâr-Seb'a

Eser, tasavvufta nefsin yedi mertebesi olarak kabul edilen yedi makam (nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nef-i kâmile) ile ilgilidir. Yedi makamın her biri manzum olarak izah edilmiştir. 1030/1620-21 hacminde olan eser yaklaşık 1000 beyit civarındadır. Eserin tespit edilmiş iki nüshası vardır. Bunlardan ilki Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Koleksiyonunda Nu: 1003 kayıtlı yazmanın 350-392 varakları arasında yer almaktadır. Eserin diğer nüshası ise Manisa İl Halk Kütüphanesi Nu: Hk 4266'da kayıtlı yazmanın 25b-308a varakları arasında yer almaktadır.²⁷ Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın *Etvâr-Seb'a*'sı 2015 yılında Necdet Şengün tarafından yayımlanmıştır.²⁸

1.3.5. Mevlid-i Nebî

Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nde Osmân-zâde Hüseyin Vassâf da *Sefîne-i Evliya*'da bu eserin varlığından haber vermişlerdir. Necla Pekolcay, mevlidlerle ilgili çalışmasında bu eserin *Bâğ-ı Behişt*'in müellifi tarafından yazıldığını ve bir nüshasının olduğunu belirtmiştir.²⁹ Mevlid metinleriyle ilgili çalışma yapan Mehmet Fatih Köksal da *Mevlid-nâme* adlı çalışmasında bu eserle ilgili temel kaynaklar haricinde bir bilgi vermemiştir.³⁰

1.3.6. Silsile-nâme

34 Halvetî-Uşşâkî şeyhinin ismini manzum bir silsile şeklinde veren bu eser çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

2. Eserin Adı

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas *Silsile-nâme*'sine herhangi bir isim vermemiştir. Eser, "Hâzâ Silsile-i Meşâyihu'l-Kirâm Bismillâhirrahmânirrahîm" başlığıyla başlamaktadır. Müellif, "bu eser şerefli şeyhlerin silsilesidir" şeklindeki bu ibare ile kendi devrine kadar yaşamış olan Halvetî-Uşşâkî şeyhlerini kastetmiştir.

²⁵ Taş, *Bâğ-ı Behişt*, 49-50.

²⁶ Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, *Bâğ-ı Behişt*, haz. Bünyamin Taş (Ankara: Serüven Yayınevi, 2015), 2/1082.

²⁷ Taş, *Külliyyatı*, 6.

²⁸ Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, *Etvâr-Seb'a*, haz. Necdet Şengün (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2015), 286.

²⁹ Necla Pekolcay, *Süleyman Çelebi Mevlid* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 40.

³⁰ Mehmet Fatih Köksal, *Mevlid-nâme* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 67.

3. Yazma Nüshası

Kuloğlu *Silsile-nâme*'sinin bilinen tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 6266 numarada müellifin *Bâğ-ı Behişt* ve *Etvâr-ı Seb'a* adlı eserleriyle aynı mecmua içerisinde. *Silsile-nâme*, toplam 310 varaktan meydana gelen bu mecmuanın 309a-310a varakları arasındadır. Mecmuanın sayfa ebatları 290x190-21x135 mm şeklindedir. Âbâdî kağıda, talik hatla, her bir sayfada çift sütun şeklinde 17 satır yazılmıştır. Kuloğlu'nun *Silsile-nâme*'si 39 beyitten meydana gelmektedir.

4. Yazılış Tarihi

Eserin tek nüshası olan Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 6266 numaralı mecmuanın sonunda 1053/1643 tarihi yer almaktadır. Bu mecmua içerisinde bulunan manzumeler Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas daha hayattayken istinsah edilmiştir. Bu eserler Kuloğlu'nun el yazmasından kopya edildiği izlenimi vermektedir.³¹

5. Dil ve İmla Hususiyetleri

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas *Silsile-nâme*'si 17. yüzyılın dil özelliklerini taşımaktadır. Eser, dinî-tasavvufî bir metin olması hasebiyle sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Müellif manzumede Arapça ve Farsça kelimeleri sıkça kullanmıştır. Lakin bu kelimeler uzun tamlama ve terkiplerden uzaktır. *Silsile-nâme*'de Türkçeye özgü bazı kullanımları da görmek mümkündür: 1. Bazı Türkçe kelimelerdeki kapalı "e" ünlüsü "i" ünlüsünü gösterecek şekilde kullanılmıştır: itmek (2), didi (3), dirler (11), idüp (37). 2. Bazı kalın ünlülü kelimelerde "t-d" değişimi olmuştur: turmazdı (19), tutdı (24), tolu (33). 3. İyelik eklerinin çokluk ve teklik üçüncü şahıs çekimlerinde düz-dar ünlülü şekillerin kullanıldığı görülür: kurdı (3), buldı (28), göñli (33).

6. Şekil Hususiyetleri

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas *Silsile-nâme*'si 39 beyitten müteşekkil bir kıt'a-ı kebîredir. Manzumede birkaç beyit dışında kafiye örgüsü "a-b, c-b, d-b. şeklindedir. Eser aruzun Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Özel isimleri kullanma zaruretinden dolayı vezin genel manada kusurludur. *Silsile-nâme* türünde yazılan eser 34 Halvetî-Uşşâkî şeyhinin ismini zikretmektedir. Son beyitte ise şairin mahlası bulunmaktadır.

7. Muhteva Hususiyetleri

Manzumenin amacı başlığından da anlaşılacağı üzere Halvetî-Uşşâkî şeyhlerinin şeceresini nazmen vermektir. Eserin ilk iki beyti münacat mahiyetinde olup bu beyitlerde Allah'a hamd u senada bulunmuş, üçüncü beyit naat olup Peygamber Efendimiz'in teşrifleri dile getirilmiştir. Dördüncü beyitte ise sırasıyla dört halifeye yer verilmiştir. Devamında gelen beyitlerde ilk olarak şeyhlerin manevi rehberi kabul edilen Hasan Basrî olmak üzere Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas devrine kadar olan 34 Halvetî-Uşşâkî şeyhinin ismi

³¹ Taş, *Bâğ-ı Behişt*, 52.

zikredilmiştir. Her bir beytinde bir şeyhin olduğu silsile kronolojik olarak şöyledir: Hasan Basrî, Habîb-i Acemî, Dâvûd-ı Tâî, Ma'rûf-ı Kerhî, Seriyü's-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Mimşâd Dineverî, Muhammed Dineverî, Kâdî Muhyiddîn, Ebu'n-Necîb, Şeyh Kutbuddîn, Şeyh Rüknüddîn, Şeyh Şihâbüddîn, Şeyh Cemâlüddîn, Şeyh İbrâhîm, Muhammed Halvetî, Pîr Ömer Halvetî, Âhî Mirem, Îsâ Çelebi, Şeyh İzzüddîn, Şeyh Sadrüddîn, Seyyid Yahyâ, Pîr Muhammed, Şeyh Tacüddîn, Şeyh Alaüddîn, Şeyh Yigitbaşı, Hâcî Karamanî, Ümmî Sinân İstanbulî, Nasûh Abdussamed, Şeyh Ahmed, Şeyh Hüsâm Uşşâkî, Şeyh Memican, Ömer Karîbî, Şeyh Sinân.

Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, şeyhleri rastgele değil, kendilerine has özellikleriyle beyitlere nakşetmiştir. Basralı meşhur tâbîî, zâhid ve âlim olan Hasan Basrî'yi, tâbîînün serveri, evliyanın rehberi olarak zikretmektedir:

Ol tâbî'înüñ serveri oldı Hasan Basrî biri

Hem evliyânüñ rehberi dil-i âsmânında kamer (5)

Aşağıdaki beyitte ise Horasanlı mutasavvîf âlim Dâvûd-ı Tâî'nin faziletine ve fedakarlığına atıfta bulunulmuştur:

Dâvûd-ı Tâî âşikâr itdi bu yola cân-ı nisâr

İdüp Hakka Hakk'dan firâr kıldı du'alemdeñ güzer

Sonuç

Birbirine icazet veren şeyhlerin, bir meslek gurubunda peşi sıra işi devam ettiren ustaların, aynı soydan gelen kişilerin ve art arda tahta çıkan padişahların sıralı listesini veren eserlere silsile-nâme denir. Yazma eser kütüphanelerimizde manzum ya da mensur, telif veya tercüme şeklinde çok sayıda silsile-nâme mevcuttur. Silsile-nâmelerin yekûnunu tarikat şeyhlerinin listelerinden meydana gelen eserler oluşturmaktadır. Bu türde yazılmış silsile-nâmelerden biri de 17. yüzyıl mutasavvîf şairlerinden Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın manzum *Silsile-nâme'si*dir. Kuloğlu, manevi tarikat lideri kabul ettiği Hasan Basrî'den başlayarak kendi devrine kadar gelen 34 Halvetî Uşşâkî şeyhinin silsilesini manzum olarak sıralamıştır. Eserin tespit edilmiş tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 6266 numaralı mecmuanın sonundadır. 1053/1643 tarihini taşıyan manzume 39 beyitten müteşekkildir. Kıt'a-ı kebîre nazım biçimiyle kaleme alınan manzume, aruzun "Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Manzumede Arapça ve Farsça kelimeler olmakla birlikte nispeten sade bir dil hâkimdir. Eser, Hasan Basrî'den başlayıp müellifin yaşadığı 17. yüzyıla kadar yaşamış 34 Halvetî Uşşâkî şeyhinin ismini sıralaması, bu tarikatın belli bir dönemine ait silsileyi ortaya koymasını bakımından önem arz etmektedir.

Silsile-nâme

Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün

Hamd u şenâ olsun mudâm ol pâdişâh-ı şubh-ı şâm

Pes Hâlık u Rabbü'l-enâm kullarını gâyet sever

‘Arz itmek için zâtını gönderdi tenzîlâtını

Cibrîl ile âyâtını kıldı Resûl’üne haber

Geldi Muhammed Muştafa kurdı dile bezm-i şafâ

Gördi cihânı bî-vefâ eyledi dünyâdan mefer

Aña Ebû Bekir ol velî taşdıķ idüp didi belî

Buldu ‘Ömer ‘Oşmân ‘Alî sırr-ı hilâfetden eşer

Ol tâbî’inüñ serveri oldı Hasan Başrî biri

Hem evliyânuñ rehberi dil-i âsmânında kamer

Andan Hâbîb-i ‘Acemî dîn yolına çıkdı ğanemi

Olup Hudâ’nuñ maħremi terk eyledi cânıyla ser

Dāvūd-ı Tâî aşikâr itdi bu yola cân-ı nişâr

İdüp haķķa Haķķ’dan firâr kıldı dü-‘âlemden güzer

Ma’rûf-ı Kerhî ol hümâ oldı bu yola reh-nümâ

Birdür aña arz u semâ zîrâ iylür ‘ilm ü kader

Tâ kim Serîrû’l-Saķaķî ol ile kıldı diķķati

Az gelüp ağlar-idi ķatı eyleyüben âh-ı seher

Şeyh Cüneyd-i kâmurân şâhib-i kerâmet-i ‘ayân

Ķılmış nazar bir üstüvân ol sâ‘at olmuş sîm ü zer

Haķķ’uñ yolında hem refîķ deryâ-yı ‘ışķ içre ğarîķ

Dirlere pîrümüz-idi ķarîķ gelmeseydi Mimşâd Dineverî

Muĥammed-i Dineveri meŐāyuhuñ ser-‘askeri
Firdevs-i ‘ālādur yiri Mevlā aña kılmıŐ nazar

Ol Őeyĥ Kāđı Muĥyiddīn ki rāhıdur ĥablü'l-metīn
Sever olur Ĥaĥĥ'a yakın merd-i Ĥudā'dur Őırīn

Bilgil ki Őeyĥ Ebü'l-Necīb oldu bu derde çün tabīb
Gülzār-ı vaŐla ‘andelīb olmađmıŐ işi meger

Çün kıldı Őeyĥ Kuĥbuddīn olup emānetde emīn
Allāh aña olup mu‘ayyen meydāna gösterdi hüner

Ol Őeyĥ Rüknuddīn gelüp tāliblelere rehber olup
Pes kenzi lā yefnī bulup Ĥaĥĥ'ı kıldı ĥazer

Őeyĥ Őehābüddīn reŐād yolu sen oldu bir murād
İki cihānda oldu Őād çekmeyüben sū u zarar

Őeyĥ Cemāluddīn ey yār ĥurdı bu Őaĥra içre dār
Bir iki gün kıldı ĥarār göçdi ĥonup ol nāmver

Őol zāhid Őeyĥ İbrāhīm ĥurmazdı ĥarŐu recīm
Sevüp anı Rabbü'l-Raĥīm kıldı ĥatında mu‘teber

Āĥī Muĥammed Ĥalveti bedr-i rızādur tal‘atı
MaĥŐerde anuñ himmeti olsaydı bize sāye-ger

Hem Pır ‘Ömer Ĥalveti semā‘da celveti
Dergāh-ı Ĥaĥĥ'da rıf‘atı bī-ĥaddur ser-te-ser

Hem Âhî Mîrim Hâlvetî kıldı bu yolda diğkati
Buldı Cenâb-ı Hâzret'i görmeyüben havf u haşar

Pes Şeyh 'İsâ Çelebi sevdi anı haş çelebi
Kendi nebât idüp âbı na'm sürüp nâm u zehri öldi

Çün Şeyh 'İzzeddîn humâm tutdı t̄ariğatda kıyâm
Oldı biri dârü's-selâm bulup kuşûr u hürîler

Ol Şeyh Şadreddîn 'ayân u vuşlat ilin kıldı
Tîr-i belâya nişân oldı anuñ cânı siper

Gel Seyyid Yağyâ'yı gör her şeb hemân ihyâyı gör
Ol 'ilmiyle deryâyı gör nice haşka buldı zafer

Pîr Muhammed Şeyh'e baş nice anı severdi Haş
'ilm-i ledün-idi sebaş söyler aña seng u meder

Andan gelüp ol Tâcüddîn oldı nişâm-ı mutakķîn
Tâ ki re'îs-i muhtedîn oluben urdılar nefer

Şeyh'Ala'uddîn haşreti buldı çü Haş'dan 'işmeti
Sen dağı gözle kudreti geydi alup tâc u kemer

Şeyh Yigitbaşı emîr Haş'dan bulur bî-ecr-i kebîr
Düşmüşlere ol dest-gîr 'aşıklara cân u ciger

Hâcî Karamanî melâl çekmeyüben bilmişdi hâl
Birdür aña dibâ u şâl gönli tolu bâğ u semer

Ümmî Sinân İstanbulî düşmiş idi bûy-ı güli

Uyan aña oldu velî kıadden anuñ bilmediler

Şeyh NaŐûh 'Abdu'Ő-Őamed göñli ıolu nûr-ı âhâd

ıalıblere kıılır meded olup yetimlere peder

Şeyh Âhmed irdi 'izzete cânı iriŐdi cennete

Ėark eyleyüp Hâk rahmete buldı ĥafi sem' u baŐar

Őeyhü'l-Hüsâm UŞŞâkî pes çokdur anuñ müŐtâkî pes

Bulup ĥayâtı bâkî pes açmıŐ ezel câm-ı dürer

Şeyh Memîcân 'izzet-i rıĥlete idüp dergâha tîz

Eyledi rûĥunu temyîz nefsi kıılıp zîr u zeber

Mevlâ anı idüp nüzûl buldı Hâk'a kıurb-ı vüŐûl

Âyîñ idüp kıurdı uŐûl Gelibolı'da Şeyh 'Ömer

Diñle bu Őözleri ey cân emr eyleyüp ol Müste'ân

Gelsün didi kıulum Sinân açdı ol sâ'at bâl u per

Yazıldı iŐbu silsile nâ-gehân gelüp dile

Esrâr-ı Hâkķ'ı ne bile Kıuloğlu miskîn der-be-der

1053/1643

Kaynakça

- Adıgüzel, Niyazi. "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme". *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 247-250.
- Albayrak, Nurettin. "Kuloğlu Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 26/360/361. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2016.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi, 2007.
- Donuk, Suat. "Türk Edebiyatında Silsilenâme ve Seyyid Ahmed Cezbî'nin Câmî'u's-Silsile Silsilenâmesi", *Journal of Turkish Language and Literature*, 6/1 (2020), 18.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.
- Köksal, Mehmet Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas. "Silsile-nâme" Manisa İl Halk Ktp., 45 HK 6266, vr. 309a-310a.
- Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas. *Bâğ-ı Behişt* (2 cilt). haz. Bünyamin Taş. Ankara: Serüven Yayınevi, 2015.
- Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas. *Etvâr-Seb'a*. haz. Necdet Şengün. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2015.
- Necla Pekolcay, *Süleyman Çelebi Mevlid*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Osmân-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. 4. Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Özcan, Abdülkadir. "Silsiletü'l-Âsafiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/207-208. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öztoprak, Nihat-Özkat, Mustafa. "Hâfız Cemâlî'nin Silsile-nâme-i Tarîkat-ı Aliyye-i Uşşâkî Adlı Muvaşşah Manzumesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 26 (2021), 456.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- Taş, Bünyamin. "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas ve Külliyyatı". *Akademik Bakış Dergisi* 35 (2013), 5.
- Taş, Bünyamin. *Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bâğ-ı Behişt (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Tosun, Necdet. "Silsile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/206-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Usta, Muhiddin. *Tabibzâde Mehmed Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Uzun, Yunus Emre. "Giritli Dîvân Şairi Ahmed Meâbî Efendi ve Dîvânındaki Manzum Halvetî Silsilenâmesi", *Ankara Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, ed. Fidan Gasıмова-Dilrabo Abdazıмова. 445-461. Ankara: Sosyal ve Beşeri Bilimler Tam Metin Kitabı, 2019.

Ek-1: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 6266, 309a-309b.

Ek-2: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 6266, 310a-310b.

